

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

ОВЧЕЛУПОВА Ольга Миколаївна

УДК: 005.934:330:336.7](043.5)

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ
КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА В СИСТЕМІ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ**

21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
МОМОТ Тетяна Валеріївна,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
РУДНІЧЕНКО Євгеній Миколайович,
Хмельницький національний університет,
професор кафедри менеджменту, адміністрування та готельно-ресторанної справи;

доктор економічних наук, доцент,
СОЛОДОВНИК Олеся Олександрівна,
Харківський національний університет будівництва та архітектури,
професор кафедри фінансів та кредиту

Захист відбудеться «27» квітня 2021 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.089.01 Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова за адресою: м. Харків, вул. Маршала Бажанова, 17, зал засідань Вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова за адресою: 61002, м. Харків, вул. Маршала Бажанова, 17 та на сайті <http://radaecon.kname.edu.ua>.

Автореферат розіслано « 27 » березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Шаповал

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Посилення макрофінансової нестабільності негативно впливає на стан банківського сектору України, обмежуючи його здатність забезпечувати суб'єктів господарювання та фізичних осіб необхідними кредитними ресурсами. Основними проблемами, що уповільнюють розвиток банківського кредитування в сучасних умовах є: повільне відновлення економічної активності в країні, негативні очікування суб'єктів господарювання, низький рівень довіри з боку населення, зростання дефіциту довгострокового фондування, зниження доходів позичальників, значні обсяги непрацюючих кредитів. Усе це в підсумку створює передумови виникнення значної кількості загроз і небезпек для функціонування вітчизняних банків й актуалізує необхідність зміни підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників задля забезпечення фінансово-економічної безпеки банків.

Проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальників розглядаються в значній кількості праць представників вітчизняного й зарубіжного наукового дискурсу. Серед них дослідження Е. Альтмана, Е. Брігхема, О. Васюренка, О. Вовчак, О. Дзюблюка, А. Єпіфанова, М. Кроухі, Л. Кузнецової, Б. Луціва, Н. Меди, В. Міщенко, А. Мороза, А. Пересади, П. Рассела, М. Роберт, П.С. Роуза, С. Реверчука, Л. Примостки, М. Савлука, Т. Смовженко, О. Терещенка, І. Школьник та ін. Вивченню різних аспектів забезпечення банківської безпеки присвятили праці такі вчені, як: Д. Артеменко, О. Барановський, О. Бочаров, М. Барилюк, Т. Болгар, В. Вовк, Р. Вовченко, О. Гривківська, Н. Зачосова, М. Зубок, В. Краліч, І. Крупка, О. Лук'янська, С. Мелесик, Т. Момот, П. Міляєв, Н. Наточєєва, Є. Рудніченко, С. Побережний, О. Солодовнік, З. Сороківська, О. Штаєр, Н. Шульга, С. Яременко та ін. Відмічаючи фундаментальний характер теоретико-методологічних розробок, слід зазначити, що розв'язання завдання оцінки кредитоспроможності позичальника для розробки заходів зміцнення фінансово-економічної безпеки комерційних банків остаточно не завершено. Таким чином, актуальність, складність, теоретико-методична та практична значущість зазначених питань обумовили вибір теми, визначили мету, завдання й напрям дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст і напрямок досліджень, що виконані в дисертаційній роботі, спрямовані на вирішення окремих завдань, поставлених Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020 та Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затвердженою Рішенням Правління Національного банку України від 26.12.2019 р. № 1010-рш.

Дисертаційна робота є ініціативною й одночасно складовою частиною науково-дослідних робіт Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова в межах державної бюджетної тематики: «Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в умовах глобалізації: теорія, методологія, практика» (2015 р., номер державної реєстрації

0112U003092) – автором визначено особливості діагностики фінансово-економічної безпеки банківської системи України в умовах кризи; «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (Етап 1, 2016 р., номер державної реєстрації 0116U005339) – автором розроблено стейкхолдерно-орієнтований підхід до забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства; «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (Етап 2, 2017 р., номер державної реєстрації 0116U005339) – автором досліджено стан, проблеми, перспективи комплаєнс-контролю у системі забезпечення фінансової безпеки банківських установ; «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (Етап 3, 2018 р., номер державної реєстрації 0116U005339) – автором розроблено інформаційно-аналітичне забезпечення системи безпеки комерційних банків за вартісно-орієнтованим підходом; «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (Етап 5, 2020 р., номер державної реєстрації 0116U005339) – автором визначено напрямки підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційного банку.

Результати дисертаційної роботи використані в роботі Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова за договором на проведення наукового дослідження на замовлення Північно-Східного Регіонального департаменту ПАТ «БАНК ВОСТОК» за темою «Діагностика фінансової безпеки в комплексі забезпечення фінансової безпеки банку» (договір № 2761/15, 2015 р.), у ході якого автором розроблено методичний підхід до діагностики фінансової безпеки банку.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких завдань:

– визначити та систематизувати понятійний апарат дослідження кредитоспроможності позичальника як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків;

– систематизувати методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків;

– дослідити та узагальнити міжнародний досвід оцінки кредитоспроможності позичальників як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків;

– проаналізувати динаміку розвитку банків в Україні та їх надійність в умовах глобальної фінансової кризи;

– оцінити рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків України;

– розробити модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи;

– здійснити оцінку кредитоспроможності позичальників та її впливу на рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків;

– удосконалити інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи.

Об’єкт дослідження – процес формування інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо формування та удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою дисертаційної роботи стали фундаментальні наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців з проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

Для вирішення визначених завдань у дисертаційній роботі використано сукупність таких методів дослідження : *абстрактно-логічного узагальнення* – для обґрунтування актуальності теми, мети й завдань дослідження, проведення теоретичних узагальнень і визначення сутності понять «безпека банку», «фінансово-економічна безпека банку» та «кредитоспроможність», узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду оцінки кредитоспроможності позичальників; *аналізу та синтезу* – для аналізу та систематизації методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків; *методи порівняльного, фінансово-економічного та статистичного аналізу* – для аналізу динаміки розвитку та надійності банків в Україні, оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки комерційних банків України; *економіко-математичного моделювання*– для оцінки кредитоспроможності позичальників та оцінки її впливу на рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків; *експертної оцінки* – для ідентифікації та оцінювання чинників можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника, визначення вагомості показників оцінки кредитоспроможності позичальника, *системного аналізу* – для розробки моделі інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи; *графічний метод* – для наочного подання отриманих результатів дослідження.

Інформаційну базу дисертаційної роботи становлять законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні матеріали Національного банку України, Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, фінансова звітність банків та суб'єктів господарювання в Україні, праці зарубіжних та вітчизняних учених у сфері безпеки комерційних банків, інформаційно-аналітичні огляди, інтернет-ресурси, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розвитку теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків. До найбільш вагомих результатів, які визначають наукову новизну дисертації належать:

удосконалено:

– визначення сутності та предметної площини поняття «фінансово-економічна безпека банку», яка визначається як стан банку, що характеризується захищеністю його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз для забезпечення ефективного функціонування, зміцнення позицій на ринку, захисту фінансово-економічних інтересів зацікавлених груп стейкхолдерів (власників, клієнтів, працівників і керівництва банку), сталого розвитку. Саме такий підхід, на відміну від існуючих, забезпечує формування теоретико-методичного базису оцінювання кредитоспроможності позичальника як складової фінансово-економічної безпеки банку;

– модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи, що, на відміну від існуючих, включає: 1) інформаційне забезпечення щодо комплексного оцінювання кредитоспроможності позичальника та чинників, що на неї впливають; 2) аналітичне забезпечення щодо ідентифікації та оцінювання чинників можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника; 3) методичний підхід до оцінювання кредитоспроможності позичальника, що дає змогу ідентифікувати ключові загрози фінансово-економічній безпеці банку, 4) формування паспорту загрози фінансово-економічній безпеці банку «зниження кредитоспроможності позичальника» (для окремого позичальника), обґрунтованого судження банку щодо доцільності коригування класу боржника та/або зміни забезпечення по кредиту, порядку формування, статистичного підтвердження та документування власного досвіду банку;

– методичний підхід до оцінки кредитоспроможності позичальника, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на комплексному використанні кількісних та якісних методів і показників, що дозволяє оцінити кредитоспроможність позичальника за такими складовими, як: характер діяльності і репутація позичальника; мета, розмір і призначення кредиту; фінансовий стан позичальника; стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник; забезпечення по кредиту. Це дає змогу адекватно визначити клас позичальника, ймовірність його дефолту та рівень повернення боргу за активом за рахунок

реалізації забезпечення та інших надходжень, що сприятиме своєчасному виявленню та мінімізації загроз фінансово-економічній безпеці банку;

дістало подальшого розвитку:

– трактування сутності поняття «кредитоспроможність», що визначається як комплексний показник, що відображає спроможність позичальника одержати кредит, повернути його своєчасно і в повному обсязі відповідно до умов кредитної угоди, тобто погасити свої боргові зобов'язання перед банком, та ґрунтується на врахуванні ключових інтересів банку та його клієнтів для забезпечення оцінювання впливу кредитоспроможності позичальника на фінансово-економічну безпеку банку;

– підхід до ідентифікації загроз фінансово-економічній безпеці банку шляхом розробки аналітико-прикладного забезпечення ідентифікації та оцінювання чинників негативного впливу на кредитоспроможність позичальника, що дає змогу своєчасно виявити та класифікувати загрозу фінансово-економічній безпеці банку щодо зниження кредитоспроможності позичальника;

– систематизація чинників можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника, що дозволяє спрямувати вектор вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки банків за напрямом розробки науково-практичного підходу до формування системи моніторингу STEEPLE-чинників середовища позичальника банку.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні висновки дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних положень і рекомендацій, придатних для практичного застосування з метою формування інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків. Наукові та методичні положення дисертації були впроваджені в практичну діяльність: ПАТ «БАНК ВОСТОК» (довідка 138245 від 21.05.2020 р.) інформаційне забезпечення щодо комплексного оцінювання кредитоспроможності позичальника та чинників, що на неї впливають; аналітичне забезпечення щодо ідентифікації та оцінювання чинників можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника; методичний підхід до оцінювання кредитоспроможності позичальника, що дає змогу ідентифікувати ключові загрози фінансово-економічній безпеці банку; формування паспорту загрози фінансово-економічній безпеці банку «зниження кредитоспроможності позичальника» (для окремого позичальника), обґрунтованого судження банку щодо доцільності коригування класу боржника та/або зміни забезпечення по кредиту, порядку формування, статистичного підтвердження та документування власного досвіду банку; Регіональне відділення в м. Харків АБ «Південний» (довідка 003/1/2-19 від 21.05.2020 р.) методичний підхід до оцінки кредитоспроможності позичальника, що ґрунтується на комплексному використанні кількісних та якісних методів і показників, що дають змогу оцінити кредитоспроможність позичальника за такими складовими, як: характер, репутація та дієздатність позичальника; мета, термін, призначення

кредиту; фінансовий стан позичальника; стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник; забезпечення по кредиту; Харківський банківський союз (довідка 02-2021 від 18.03.2021) підхід до ідентифікації загроз фінансово-економічній безпеці банку шляхом розробки аналітико-прикладного забезпечення ідентифікації та оцінювання чинників негативного впливу на кредитоспроможність позичальника, що дає змогу своєчасно виявити та класифікувати загрозу фінансово-економічній безпеці банку щодо зниження кредитоспроможності позичальника;

Окремі теоретичні та практичні результати дослідження застосовуються в навчальному процесі кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова при викладанні таких дисциплін, як: «Облік у банках», «Фінанси», «Звітність підприємств» для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування»; «Фінанси, гроші та кредит» для студентів спеціальності 073 «Менеджмент»; «Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки», «Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства», «Стратегічний та інноваційний менеджмент у сфері фінансово-економічної безпеки» для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою»; у курсовому та дипломному проектуванні студентів спеціальності 073 «Менеджмент» освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою» (довідка від 07.06.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, що виносяться на захист, отримано автором особисто. З наукових робіт, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача, про що вказано в переліку наукових праць.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й методологічні положення й результати дослідження доповідалися та обговорювалися на 5 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Informatization of Economic and Management Processes» (Brno, Czech Republic, 2016), «Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України в умовах формування нового світового фінансово-економічного порядку» (м. Полтава, 2014), «Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції» (м. Харків, 2015), «Informatization of Economic and Management Processes» (м. Брно, Чеська Республіка, 2016 р.) «Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання» (м. Харків, 2017), «Обліково-аналітичне забезпечення системи фінансово-економічної безпеки: інформаційно-комунікаційні технології та антикорупційний менеджмент» (м. Харків, 2019).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 13 наукових працях, серед яких 2 розділи – у колективних монографіях, 2 статті – у міжнародних виданнях, 4 статті – у спеціалізованих фахових виданнях, 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях різних рівнів, 1 авторське

свідоцтво на твір. Загальний обсяг опублікованих робіт складає 4,7 д.а., з яких особисто автору належить 3 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань на 22 стор.) та 5 додатків (на 37 стор.) Обсяг основного тексту дисертації становить 212 сторінки, містить 33 рисунків, 40 таблиць. Загальний обсяг роботи – 271 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено стан її наукової розробки, розкрито зв'язок з науковими програмами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення, наведено дані щодо апробації одержаних результатів.

У розділі 1 «Теоретико-методичні засади оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків» визначено та систематизовано понятійний апарат дослідження кредитоспроможності позичальника як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків; систематизовано методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків; досліджено та узагальнено міжнародний досвід оцінки кредитоспроможності позичальників як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

Дослідження теоретичних засад оцінювання кредитоспроможності позичальника дозволило розкрити її сутність через зв'язок інтересів банку та його клієнтів. На основі аналізу та узагальнення наукових підходів до визначення поняття «кредитоспроможність» запропоновано розглядати його як комплексний показник, що відображає спроможність позичальника одержати кредит, повернути його своєчасно і в повному обсязі відповідно до умов кредитної угоди, тобто погасити свої боргові зобов'язання перед банком. Підкреслено, що в умовах фінансово-економічної кризи зростає ймовірність дефолту позичальників, обсяги заборгованості яких можуть негативно вплинути на фінансовий стан банку та реалізацію інтересів його клієнтів. Тому банк повинен своєчасно виявляти загрозу зниження кредитоспроможності позичальника та вживати адекватні заходи захисту інтересів зацікавлених груп стейкхолдерів.

Вивчення та систематизація наявних теоретичних підходів до визначення сутності категорій «безпека банку», «економічна безпека банку» та «фінансова безпека банку» дозволили уточнити сутність поняття «фінансово-економічна безпека банку», яке розглядається як стан банку, що характеризується захищеністю його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз для забезпечення ефективного функціонування, зміцнення позицій на ринку, захисту фінансово-економічних інтересів зацікавлених груп стейкхолдерів (власників, клієнтів, працівників і керівництва банку), сталого розвитку. Аргументовано, що важливим напрямом підвищення рівня фінансово-економічної безпеки банків є мінімізація негативного впливу загрози зниження кредитоспроможності позичальника, наслідком якої є зменшення прибутку банку та втрата його капіталу. Забезпечення своєчасного виявлення та

ідентифікації такої загрози потребує адекватного інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника.

У роботі досліджено та систематизовано існуючі методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника, встановлено їх переваги і недоліки. За підсумками порівняння вітчизняних методів і моделей оцінки кредитоспроможності позичальника доведено високий рівень їх подібності через надання переваги оцінці фінансового стану позичальника за допомогою кількісних методів і показників (коефіцієнтів). Акцентовано, що для отримання об'єктивної оцінки кредитоспроможності позичальника необхідно враховувати якісні аспекти його діяльності, що впливають на ризик кредитної операції. Аналіз сучасних моделей оцінки, що найчастіше застосовуються у міжнародній практиці, свідчить про всебічну і комплексну оцінку позичальника, чинників та умов його діяльності, можливостей використання кредиту за цільовим призначенням, забезпечення по кредиту. У ході дослідження встановлено, що залишаються недостатньо розробленими методичні підходи, які дозволяють своєчасно виявляти та ідентифікувати загрозу фінансово-економічній безпеці банку щодо зниження кредитоспроможності позичальника.

На підставі дослідження сформовано теоретико-методологічний базис оцінювання кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків (рис. 1).

Рис. 1. Теоретико-методологічний базис оцінювання кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків

Обґрунтовано доцільність застосування комплексного методичного підходу до оцінки кредитоспроможності позичальника із застосуванням

кількісних і якісних методів і показників, яку пропонується проводити у розрізі таких складових: 1) характер діяльності і репутація позичальника; 2) мета, розмір і призначення кредиту; 3) фінансовий стан позичальника; 4) стан і прогноз ринку, на якому проваджує діяльність позичальник; 5) забезпечення по кредиту. Для ідентифікації загрози фінансово-економічній безпеці банку щодо зниження кредитоспроможності позичальника та оцінювання її наслідків пропонується використовувати такі показники: клас позичальника, що вказує на потенційний чи реальний характер загрози; ймовірність дефолту боржника, що свідчить про ймовірність прояву загрози; рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень, що дає змогу встановити можливість негативних наслідків від реалізації загрози.

У розділі 2 «Аналіз основних тенденцій діяльності комерційних банків в Україні» проаналізовано динаміку розвитку банків в Україні та їх надійність в умовах глобальної фінансової кризи, проведено оцінку рівня фінансово-економічної безпеки комерційних банків України.

Установлено, що в Україні від початку набуття незалежності кожні 5–10 років загострюються кризові явища, які безпосередньо впливають на розвиток банківської системи. Глибока фінансово-економічна криза 2014–2015 рр., стала тригером поширення кризових явищ у банківській системі, для подолання яких НБУ було застосовано низку заходів, що призвели до виведення з ринку великої кількості комерційних банків. Зокрема, за даними НБУ кількість банків в Україні скоротилась упродовж 2016–2019 рр. із 117 до 75. Внаслідок цього зріс рівень концентрації банківського сектору – з 86,4 % до 92,2 %, а частка чистих активів державних банків зросла з 28,1 % до 55,2 % (рис. 2). Такі тенденції вказують на посилення інтенсивності конкуренції серед 20 найбільших банків та підвищення чутливості банківської системи до фіскальних ризиків.

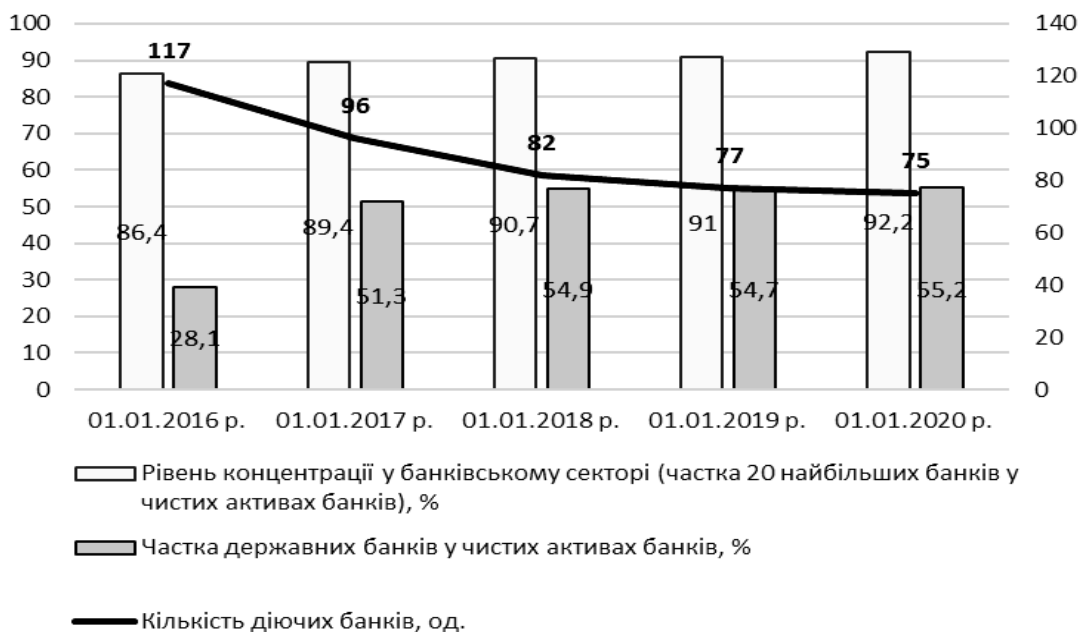

Рис. 2. Основні показники структури банківського сектору у 2016–2019 рр.

За результатами дослідження динаміки розвитку банківського сектору України встановлено, що 2016 р. став поворотним для банківського сектору –

практично завершено його очищення, майже всі ключові показники роботи банків характеризуються позитивною динамікою. Зокрема, упродовж 2016–2019 рр. за даними НБУ загальні активи банків зросли на 26,1 %, переважно за рахунок зростання портфелю ОВДП; зобов'язання платоспроможних банків збільшилися на 14,8 %, але позитивну динаміку продемонстрували лише банки з державною часткою; кошти клієнтів банків зросли на 46,6 %, втім спостерігається тенденція випереджального зростання коштів на вимогу відносно темпу зростання строкових коштів; відбулось зниження банками відсоткових ставок по депозитам і кредитам; починаючи з 2018 р. сформувалась тенденція зростання чистого прибутку банків; власний капітал платоспроможних банків зріс більш ніж у 2 рази, а рівень адекватності капіталу в цілому по банківському сектору на кінець даного періоду є значно вищим, ніж мінімальні нормативи. Разом із тим, позитивна тенденція зростання обсягів наданих кредитів, яка сформувалась у 2006 р., змінилась у 2019 р. на від'ємну, що відбулось переважно за рахунок погашення кредитів державних монополій та дочірніх компаній міжнародних груп, зміцнення національної грошової одиниці, зниження кредитоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання. Ключовим викликом для вітчизняного банківського сектору станом на кінець 2019 р. є значні обсяги непрацюючих кредитів – 48,92 %, що зумовлені повільним відновленням економічної активності в країні, зниженням доходів і кредитоспроможності позичальників, а також переходом на нові правила оцінки кредитних ризиків відповідно до Постанови Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р.

У 2020 р. Україна, як і багато інших країн світу, зіткнулась з пандемією COVID-19, що негативно впливає на стан фінансово-кредитної сфери. На підставі аналізу динаміки розвитку банківського сектору України за 9 місяців 2020 р. встановлено, що основні показники роботи банків у II кварталі 2020 р. під час впровадження жорсткого карантину погіршились, але їх позитивна динаміка відновились у III кварталі 2020 р. в умовах дії адаптивного карантину. Визначено, що на відміну від попередніх криз завдяки злагодженій роботі НБУ та банків вдалось уникнути паніки серед клієнтів та масового відтоку депозитів, забезпечити високу ліквідність, стійкість до коливань валютного курсу та доступність банківських сервісів, підтримати бізнес і населення, надаючи нові кредити. Для полегшення клієнтам обслуговування заборгованості під час карантину банки активізували роботу з реструктуризації кредитів, що пом'якшило наслідки кризи для позичальників, але її подальше проведення вимагає ґрунтовного вивчення та врахування фінансово-економічних проблем позичальників, застосування більш консервативного підходу до оцінки їх кредитоспроможності.

Аргументовано, що необхідною умовою фінансової стабільності в країні та її соціально-економічного розвитку є надійність банківського сектору в цілому та окремих банків зокрема. У роботі здійснено оцінку надійності вибірки банків, за такими критеріями, як: виконання нормативів банківської діяльності; достатність капіталу; ліквідність; економічна ефективність та ризики діяльності. До вибірки включено дев'ять банків (по три банки з кожної групи банків – банки з державною часткою в капіталі, банки іноземних банківських груп та банки з приватним капіталом), частка активів яких у загальних активах банків в Україні станом на

01.01.2020 р. становить 64,57 %, зокрема: АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «СІПІБАНК», АТ «Ідея Банк», АТ «ПУМБ», АТ «Місто Банк» та ПАТ «БАНК ВОСТОК». На підставі проведеної оцінки встановлено, що упродовж 2018–2019 рр. досліджувані банки були надійними та майже всі, за винятком АТ «Місто Банк», демонстрували підвищення ефективності функціонування і здатності виконувати свої зобов'язання перед кредиторами, вкладниками й акціонерами. Втім, в умовах розгортання кризи 2020 р. динаміка показників, що характеризують окремі складові надійності комерційних банків, погіршилась. Зокрема, у більшості з досліджуваних банків спостерігається зростання кількості порушень нормативів НБУ і частки ризиків, що її перекладають банки на кредиторів і вкладників, підвищення чутливості до ризиків паніки серед вкладників, скорочення ресурсної бази, яку банки можуть використовувати для оперативного погашення вимог кредиторів і вкладників, обмеження можливостей покривати збитки за рахунок капіталу, зниження ефективності управління активами і капіталом. Водночас, залишається високою частка токсичних активів та зростає частка непрофільних активів, які є наслідком стягнення майна за непрацюючими кредитами, що підвищує чутливість банків до ризиків фінансової стійкості, ринкових ризиків знецінення активів та ризиків зниження рентабельності.

Встановлено, що рівень банківської безпеки України з 2016 р. до III кварталу 2020 р. є незадовільним (рис. 3). Ґрунтовний аналіз індикаторів банківської безпеки показав: загрози зростання простроченої заборгованості за кредитами та дефіциту довгострокового фондування для вітчизняного банківського сектору є реальними, довгостроковими і справляють значний деструктивний вплив на вітчизняний банківський сектор; загроза зростання залежності вітчизняної банківської системи від іноземного капіталу наразі є потенційною; загроза ліквідності є мінімальною – комерційні банки мають високий запас ліквідності. Підвищення рівня банківської безпеки у 2018 р. було досягнуто переважно за рахунок зростання рентабельності активів банків.

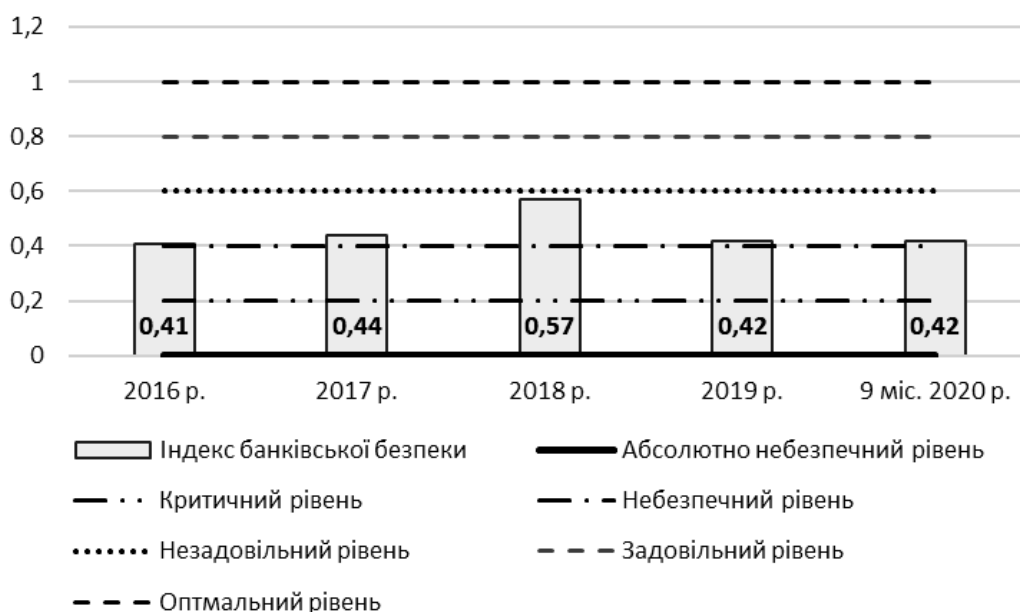

Рис. 3. Динаміка індексу банківської безпеки України у 2016–2020 рр.

В умовах розгортання глобальної фінансової кризи 2020 р. негативна динаміка спостерігається за індикаторами, що вказують на зростання валютних ризиків та ризику ліквідності. Втім, ситуація щодо забезпечення банків ліквідністю не є загрозливою, оскільки значення відповідного індикатора є оптимальним. Реальними загрозами банківській безпеці України у 2020 р. є: зростання простроченої заборгованості за кредитами (критичний рівень, довгострокова тривалість дії); зростання дефіциту довгострокового фондування (критичний рівень, довгострокова тривалість дії); порушення принципу конкурентного нейтралітету при регулюванні ринку банківських послуг (небезпечний рівень, довгострокова тривалість дії); зниження рентабельності активів (небезпечний рівень, короткострокова тривалість дії).

Результати оцінки рівня банківської безпеки України нормативним методом вказують на зниження ризику достатності капіталу, який у 2016 р. оцінювався як високий через суттєві втрати банків від погіршення якості активів. На початку глобальної фінансової кризи 2020 р. банківський сектор України є достатньо капіталізованим, але не має достатнього запасу міцності на випадок реалізації кредитного ризику та ризику зниження прибутковості. Упродовж 2016–2018 рр. значення економічних нормативів ліквідності відповідали нормативним, але їх динаміка була нерівномірною. Основним фактором зниження ліквідності стало зменшення обсягу високоякісних ліквідних активів на балансах банків. Втім, починаючи з 2019 р. банківський сектор працює в умовах надлишкової ліквідності, але конкуренція за короткострокові пасиви банків зростає. На початку глобальної фінансової кризи 2020 р. ризик ліквідності зріс, проте запровадження НБУ заходів для підтримки ліквідності банків дало змогу стабілізувати ситуацію. Значення економічних нормативів кредитного ризику та їх динаміка вказують на поступове зниження кредитного ризику, але рівень негативно класифікованих кредитів протягом усього періоду залишається надзвичайно високим. Значення економічних нормативів інвестування свідчать про низький рівень інвестиційного ризику. Втім, внаслідок накопичення на балансах великих обсягів непрофільних активів підвищується чутливість банків до ризиків знецінення інвестиційних активів.

Наголошено, що проведене у роботі дослідження на емпіричному рівнях довело низьку ефективність методичних підходів, що застосовують вітчизняні банки для оцінки кредитоспроможності позичальника.

У розділі 3 «Розробка інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків» розроблено модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи, здійснено оцінку кредитоспроможності позичальників та її впливу на рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків, удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи.

У межах проведеного дослідження розроблено модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи (рис. 4), що шляхом застосування інформаційно-аналітичних засобів забезпечує підтримку управлінських рішень щодо доцільності здійснення окремої кредитної операції з врахуванням її впливу на фінансово-економічну безпеку банку.

Рис. 4. Модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в умовах глобальної фінансової кризи

У роботі розроблено аналітико-прикладне забезпечення щодо ідентифікації та оцінювання чинників можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника, яке включає форми та методи аналізу, систематизації та класифікації інформації, що дають змогу ідентифікувати чинники впливу на кредитоспроможність позичальника, проаналізувати й переробити таку інформацію, сформулювати висновки і прогнози на основі оцінок можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника. Визначено чинники зовнішнього та внутрішнього середовища позичальника та охарактеризовано їх вплив на його кредитоспроможність.

Розроблено методичний підхід до оцінки кредитоспроможності позичальника, що ґрунтується на системі кількісних і якісних показників, які характеризують складові кредитоспроможності позичальника; передбачає послідовну реалізацію семи етапів (рис. 5) з використанням методів кількісного та якісного аналізу (коefficientний метод, абстрактно-логічний, методи

експертного оцінювання); дозволяє адекватно визначити клас позичальника, ймовірність його дефолту та рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень, що сприятиме своєчасному виявленню та мінімізації загроз фінансово-економічній безпеці банку.

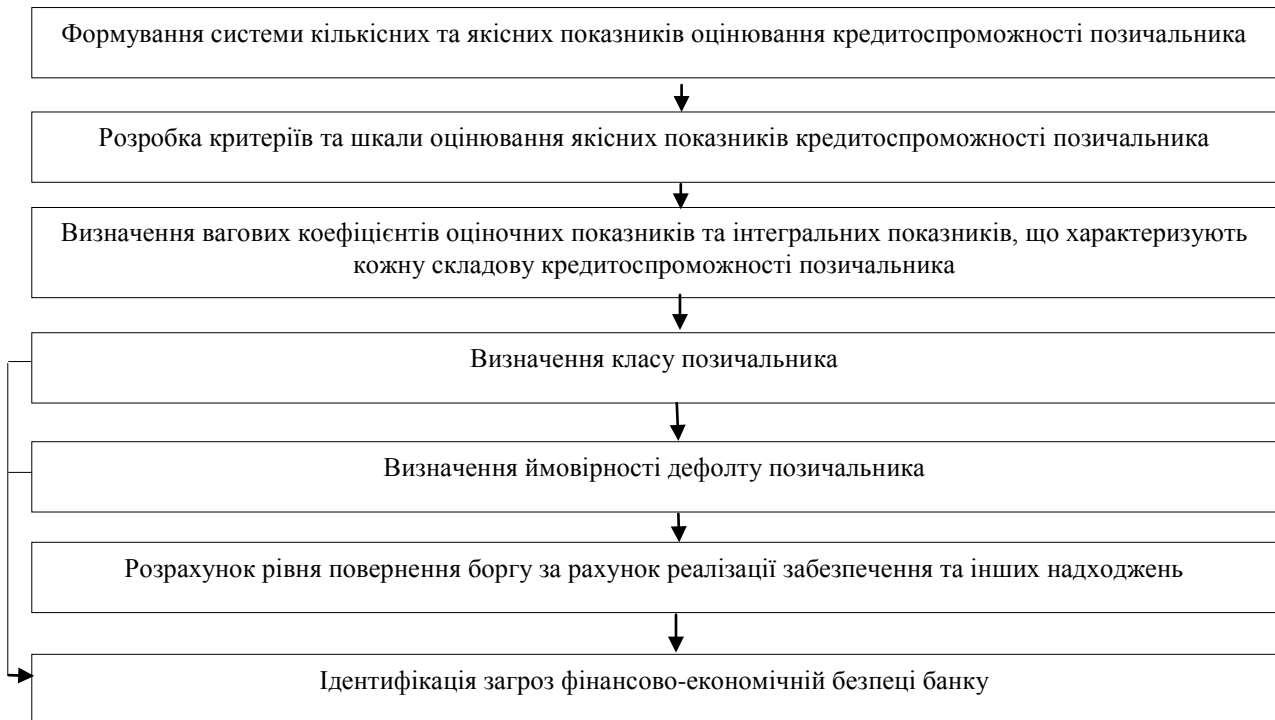

Рис. 5. Послідовність оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи позичальника I_A , I_B , I_X , I_C ; на верхньому – інтегральний показник кредитоспроможності позичальника I

Клас позичальника визначається на підставі розрахованого значення інтегрального показника кредитоспроможності позичальника-юридичної особи (I), що будується ієрархічно за такими складовими кредитоспроможності як: характер діяльності і репутація позичальника (A); мета, розмір та призначення кредиту (B); фінансовий стан позичальника (X); стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник (C): на нижньому рівні розраховуються інтегральні показники складових кредитоспроможності.

Розрахунок інтегрального показника кредитоспроможності позичальника-юридичної особи здійснюється за формулою:

$$I=0,23 \cdot I_A+0,22 \cdot I_B+0,28 \cdot I_X+0,27 \cdot I_C. \quad (1)$$

Для оцінки складових кредитоспроможності позичальника-юридичної особи пропонується використовувати такі показники:

- характер діяльності і репутація позичальника: період діяльності позичальника; інформація щодо потрібних / наявних ліцензій, строку їх дії; кількість видів діяльності; стабільність керівництва підприємства; ефективність

менеджменту; стратегія / план розвитку позичальника; ступінь впливу групи юридичних осіб під спільним контролем або групи пов'язаних контрагентів на фінансовий стан позичальника; інформація щодо зловживань / шахрайства; кредитна історія; наявність рахунків в банку;

- мета, розмір та призначення кредиту: відповідність мети проведення кредитної операції профілю господарської діяльності позичальника; відповідність розміру кредиту ліміту на 1 позичальника; спрямування отриманого кредиту;

- фінансовий стан позичальника: показник капіталу; показник загальної ліквідності; показник покриття боргу прибутком до оподаткування; показник швидкої ліквідності; показник оборотності запасів; показник покриття боргу валовим прибутком; показник заборгованості; показник оборотності кредиторської заборгованості; показник покриття боргу чистим доходом; показник рентабельності операційної діяльності; показник поточної ліквідності; показник покриття активів прибутком до оподаткування; показник частки неопераційних елементів балансу; показник оборотності поточних активів; показник покриття фінансових витрат прибутком до оподаткування та амортизації; показник рентабельності до оподаткування; показник покриття фінансових витрат валовим прибутком;

- стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник: рівень конкуренції в галузі; кон'юнктура ринку; прогноз макрота мікроекономічних факторів, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності позичальника.

Показник забезпечення по кредиту розраховується за формулою:

$$Z = \sum_{i=1}^n CV_i k_i (1 - l_i) , \quad (2)$$

де CV_i – вартість i -го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику;

k_i – коефіцієнт ліквідності i -го виду забезпечення;

l_i – коефіцієнт комісії за реалізацію заставного майна.

Здійснено оцінку кредитоспроможності позичальника-юридичної особи на прикладі п'яти підприємств, які здійснюють діяльність в різних секторах економіки та регіонах України, є різними за розмірами та формами власності, а саме: ДП «УДВП Ізотоп», ДП «УХІН», ХКП «Спецкомунтранс», ТОВ «Нес Білдінг», ТОВ «L-стиль» (рис. 6) – та класифіковано загрози фінансово-економічній безпеці банку (табл. 1).

Рис. 6. Клас позичальника досліджуваних підприємств

Таблиця 1

Визначення класу загроз фінансово-економічній безпеці банку

	Загроза		
	зниження кредитоспроможності позичальника	зниження прибутку банку	втрати капіталу банку
ДП «УДВП Ізотоп»	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна
ДП «УХІН»	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна
ХКП «Спецкомунтранс»	Реальна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Реальна, малоймовірна
ТОВ «Нес Білдінг»	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна
ТОВ «L-стиль»	Реальна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Реальна, малоймовірна

Порівняння отриманих оцінок кредитоспроможності позичальника-юридичної особи за авторською методикою з оцінками кредитоспроможності позичальника, розрахованими згідно із Постановою Правління НБУ № 351 свідчить про більш об'єктивне оцінювання, зокрема було враховано негативний вплив на кредитоспроможність підприємств таких факторів, як:

ДП «УДВП Ізотоп» – зниження показника ефективності менеджменту, нестабільний ринок, негативний прогноз по окремим факторам макро- та мікроекономічних, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності;

ДП «УХІН» – нестабільний ринок, негативний прогноз по окремим факторам макро- та мікроекономічних, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності;

ХКП «Спецкомунтранс» нестабільність керівництва, високий рівень конкуренції в галузі, негативний прогноз по окремим факторам макро- та мікроекономічних, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності;

ТОВ «Нес Білдінг» – відсутність кредитної історії, високий рівень конкуренції в галузі, нестабільний ринок, негативний прогноз по окремим факторам макро- та мікроекономічних, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності;

ТОВ «L-стиль» – кредитна історія обмежена 1 кредитом, високий рівень конкуренції в галузі, нестабільний ринок, негативний прогноз по окремим факторам макро- та мікроекономічних, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності.

За результатами систематизації чинників можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника, розроблено науково-практичний підхід до формування системи моніторингу STEEPLE-чинників середовища позичальника банку, який передбачає таку послідовність: постановка мети і завдань системи моніторингу – планування та організація спостереження – збір, зберігання, обробка інформації – розпізнавання загроз чинників негативного впливу на кредитоспроможність позичальника – інтерпретація результатів – представлення та захист інформації.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження досягнута мета дисертаційної роботи: розроблено теоретико-методичні положення та обґрунтовано практичні рекомендації щодо формування інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

1. На основі узагальнення наукових підходів уточнено зміст поняття кредитоспроможність, що визначається як комплексний показник, що відображає спроможність позичальника одержати кредит, повернути його своєчасно і в повному обсязі відповідно до умов кредитної угоди, тобто погасити свої боргові зобов'язання перед банком, та поняття фінансово-економічна безпека банку, яке розглядається як стан банку, що характеризується захищеністю його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз для забезпечення ефективного функціонування, зміцнення позицій на ринку, захисту фінансово-економічних інтересів зацікавлених груп стейкхолдерів (власників, клієнтів, працівників і керівництва банку), сталого розвитку. Встановлено, що зниження кредитоспроможності позичальника має розглядатися як загроза фінансово-економічній безпеці комерційних банків, наслідками реалізації якої є зменшення прибутку банку та втрата його капіталу.

2. Досліджено та систематизовано методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків. Доведено, що на сьогодні не існує єдиного уніфікованого підходу до оцінки кредитоспроможності позичальника, кожний з підходів має переваги і недоліки. Обґрунтовано, доцільність застосування комплексного підходу до оцінки

кредитоспроможності позичальника, який передбачає використання кількісних і якісних методів і показників.

3. Досліджено та узагальнено міжнародний досвід оцінки кредитоспроможності позичальників. Доведено, що для отримання об'єктивних оцінок кредитоспроможності позичальника необхідно здійснювати всебічну і комплексну оцінку позичальника, чинників та умов його діяльності, можливостей використання кредиту за цільовим призначенням, забезпечення по кредиту. Встановлено, що залишаються недостатньо розробленими методичні підходи, які дозволяють оцінити кредитоспроможність позичальника з позицій її впливу на фінансово-економічну безпеку комерційного банку. Сформовано теоретико-методологічний базис оцінювання кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

4. Проаналізовано динаміку розвитку банків в Україні та доведено, що кризові явища в економіці та політичній сфері безпосередньо впливають на розвиток банківської системи. Встановлено, що станом на кінець 2019 р. банківський сектор майже за всіма показниками відновився після фінансово-економічної кризи 2014–2015 рр. Основною проблемою є значні обсяги непрацюючих кредитів, що зумовлені, зокрема, зниженням кредитоспроможності позичальників. Доведено, що світова фінансова криза, зумовлена поширенням COVID-19, негативно впливає на стан банківського сектору України. Аргументовано, що для мінімізації кредитних ризиків у таких умовах необхідно застосовувати більш консервативний підхід до оцінки кредитоспроможності позичальників. На підставі аналізу надійності 9 банків, які належать до різних груп – банки з державною часткою в капіталі, банки іноземних банківських груп та банки з приватним капіталом, системно важливі банки, спеціалізовані ощадні банки - та в яких зосереджено 64,57 % загальних активів банків України, а саме АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укркрексімбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «СІТІБАНК», АТ «Ідея Банк», АТ «ПУМБ», АТ «Місто Банк» та ПАТ «БАНК ВОСТОК» – встановлено, що в умовах розгортання кризи 2020 р. динаміка показників, що характеризують окремі складові їх надійності погіршилась. Зокрема, зростають частки токсичних активів та непрофільних активів, які є наслідком стягнення майна за непрацюючими кредитами, що підвищує чутливість банків до ризиків фінансової стійкості, ринкових ризиків знецінення активів та ризиків зниження рентабельності.

5. Оцінено рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків України за індикаторним підходом та встановлено, що в умовах розгортання фінансової кризи 2020 р. реальними загрозами банківській безпеці є: зростання простроченої заборгованості за кредитами (критичний рівень, довгострокова тривалість дії); зростання дефіциту довгострокового фондування (критичний рівень, довгострокова тривалість дії); порушення принципу конкурентного нейтралітету при регулюванні ринку банківських послуг (небезпечний рівень, довгострокова тривалість дії); зниження рентабельності активів (небезпечний рівень, короткострокова тривалість дії). За результатами оцінки рівня

фінансово-економічної безпеки комерційних банків України за нормативним підходом встановлено поступове зниження кредитного ризику, але рівень негативно класифікованих кредитів залишається надзвичайно високим, внаслідок накопичення на балансах великих обсягів непрофільних активів підвищується чутливість банків до ризиків знецінення інвестиційних активів. На емпіричному рівні доведено низьку ефективність методичних підходів, що застосовують вітчизняні банки для оцінки кредитоспроможності позичальника.

6. Розроблено модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи, яка включає чотири блоки, які забезпечують підтримку управлінських рішень щодо доцільності здійснення окремої кредитної операції з врахуванням її впливу на фінансово-економічну безпеку банку. Відповідно до моделі розроблено: 1) підхід до ідентифікації загроз фінансово-економічній безпеці банку шляхом розробки аналітико-прикладного забезпечення ідентифікації та оцінювання чинників негативного впливу на кредитоспроможність позичальника; 2) методичний підхід до оцінки кредитоспроможності позичальника, що ґрунтується на комплексному використанні кількісних та якісних методів і показників, які дають змогу оцінити кредитоспроможність позичальника за такими складовими: характер діяльності і репутація позичальника; мета, розмір і призначення кредиту; фінансовий стан позичальника; стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник; забезпечення по кредиту.

7. Здійснено оцінку кредитоспроможності позичальників та її впливу на рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків на прикладі п'яти підприємств України, а саме: ДП «УДВП Ізотоп», ДП «УХІН», ХКП «Спецкомунтранс», ТОВ «Нес Білдінг», ТОВ «L-стиль». Доведено практичну значущість розробленого методичний підходу до оцінки кредитоспроможності позичальника та його більшу об'єктивність у порівнянні із офіційним підходом, визначеним у Постанові Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. Проведена оцінка дала змогу класифікувати такі загрози фінансово-економічній безпеці комерційного банку, як: зниження кредитоспроможності позичальника; зниження прибутку банку; втрати капіталу банку.

8. Удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи шляхом розробки науково-практичного підходу до формування системи моніторингу STEERPLE-чинників середовища позичальника банку, який передбачає таку послідовність етапів: постановка мети і завдань системи моніторингу – планування та організація спостереження – збір, зберігання, обробка інформації – розпізнавання загроз чинників негативного впливу на кредитоспроможність позичальника – інтерпретація результатів – представлення та захист інформації. Встановлено, що застосування даного підходу дає можливість своєчасно виявляти загрозу зниження кредитоспроможності позичальника, яка спричиняється об'єктивною дією чинників його середовища.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи у колективних монографіях

1. Овчелупова О. М., Родченко С. С., Коляда І. В. Комплаєнс-контроль у системі забезпечення фінансової безпеки банківських установ: стан, проблеми, перспективи. *Стратегічний моніторинг та антикорупційний аудит в системі фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання: колективна монографія / за заг. ред. Т. В. Момот. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2019. С. 160–174. (Особистий внесок: досліджено стан, проблеми та перспективи впровадження комплаєнс-контролю у систему забезпечення фінансової безпеки банківських установ).*

2. Овчелупова О. М., Момот Т. В. Особливості діагностики фінансово-економічної безпеки банківської системи України в умовах кризи. *Фінансово-економічна безпека: стратегічна аналітика та аудиторський супровід: колективна монографія / за заг. ред. Т. В. Момот. Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2015. С. 287–292. (Особистий внесок: досліджено стан, структуру та функції системи безпеки банківської діяльності).*

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Овчелупова О. М. Оцінка кредитоспроможності позичальників комерційного банку: напрямки підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості. Харків, 2020. № 3 (13). С. 106–114. (Наукометрична база Index Copernicus (IC)).*

4. Овчелупова О. М., Світлична В. Ю., Сучасний стан та перспективи запровадження комплаєнс-контролю у діяльність банківських установ. *Комунальне господарство міст : наук.-техн. зб. 2019. Випуск 153, том 7. С. 24–30. (Особистий внесок: запропоновано авторське визначення комплаєнс-контролю банківських установ).*

5. Овчелупова О. М., Світлична В. Ю. Організаційні аспекти забезпечення фінансової безпеки банківських установ України. *Інфраструктура ринку : електронний науково-практичний журнал. 2018. Випуск 17. С. 400–403. (Особистий внесок: систематизовано теоретико-методичні підходи до забезпечення фінансової безпеки банківських установ).*

6. Овчелупова О. М., Момот Т. В., Соловійова К. С. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки банківських установ в умовах кризи. *Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. 2016. Вып. 125. С. 32–36 (Особистий внесок: запропоновано методичний підхід до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки банківських установ).*

Наукові праці у виданнях іноземних держав або виданнях України, які включені до міжнародних науко метричних баз

7. Ovchelupova O. Current Assessment Issues of the Borrowers' Credit Capacity in Commercial Banks in Ukraine: the Improvement of Methodological Approach. *Journal SEPIKE. (Poitiers, Frankfurt, Los Angeles, 2020). Edition 27. P. 66–73.*

8. Ovchelupova O., Svitlychna V. Risk Management in Banks: Evidence from Ukraine. *Informatization of Economic and Management Processes : Book of Conference Proceedings*. Czech Republic, Brno: BIBS, 2016. P. 181–188. *(Особистий внесок: систематизовано теоретико-методичні засади ризик-менеджменту у банках на прикладі банківських установ України).*

Праці апробаційного характеру

9. Овчелупова О. М., Світлична В. Ю. Ключові проблеми діяльності та пошук напрямів оздоровлення банківського сектору. *Обліково-аналітичне забезпечення системи фінансово-економічної безпеки: інформаційно-комунікаційні технології та антикорупційний менеджмент* : матер. V міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 7 листопада 2019 / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. С. 215–218. *(Особистий внесок: ідентифіковано ключові проблеми та визначено напрямки оздоровлення банківського сектору України).*

10. Овчелупова О. М., Світлична В. Ю. Організаційні аспекти забезпечення фінансової безпеки банківських установ України. *Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання* : матеріали VI міжнародної наук.-практ. конф., присвяченій 95-річчю факультету ЕіП, Харків, 26–27 жовтня 2017 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва імені О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2017. С. 208–211. *(Особистий внесок: розроблено організаційні засади забезпечення фінансової безпеки банківських установ).*

11. Овчелупова О. М., Онищенко О. О. Оптимізація механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки банку. *Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції* : матер. V міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 26–27 листопада 2015 / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. С. 172–174. *(Особистий внесок: розроблено напрямки оптимізації механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки банку).*

12. Овчелупова О. М. Теоретичні аспекти сутності фінансової безпеки банківських установ. *Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України в умовах формування нового світового фінансово-економічного порядку* : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 1–6 жовт. 2014 р.). Полтава : ПУЕТ, 2014. С. 146–148.

Свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір:

13. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 91632 «Організаційні аспекти забезпечення фінансової безпеки банківських установ України» / О. М. Овчелупова, В. Ю. Світлична (Україна), дата реєстрації 15.08.2019 р.

АНОТАЦІЯ

Овчелупова О. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.02–Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. – Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, 2021.

Дисертація присвячена вирішенню наукових завдань, пов'язаних із розробкою теоретико-методичних положень та обґрунтуванням практичних рекомендацій щодо розробки інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

На основі критичного аналізу наукових джерел розглянуто теоретико-методичні засади визначено та систематизовано понятійний апарат дослідження кредитоспроможності позичальника як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків. Систематизовано методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків. Досліджено та узагальнено міжнародний досвід оцінки кредитоспроможності позичальників як складової фінансово-економічної безпеки комерційних банків.

Проведено аналіз основних тенденцій діяльності комерційних банків в Україні. Проаналізовано динаміку розвитку банків в Україні та їх надійність в умовах глобальної фінансової кризи. Проведено оцінку рівня фінансово-економічної безпеки комерційних банків України. Встановлено реальні і потенційні загрози фінансово-економічній безпеці комерційних банків України.

Удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі фінансово-економічної безпеки комерційних банку. Розроблено модель інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи, здійснено оцінку кредитоспроможності позичальників та її впливу на рівень фінансово-економічної безпеки комерційних банків, удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків в умовах глобальної фінансової кризи.

Ключові слова: банк, кредитоспроможність позичальника, фінансово-економічна безпека комерційних банків, загрози фінансово-економічній безпеці банків, інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника.

ABSTRACT

Ovchelupova O. M. Information and Analytical Support for Assessing the Creditworthiness of the Borrower in System of Financial and Economic Security of Commercial Banks. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of economic sciences on specialty 21.04.02 – Economic safety of subjects of economic activity. – O. M. Beketov National University of Municipal Economy in Kharkiv, Kharkiv, 2021.

Dissertation is devoted to solving scientific problems related to the development of theoretical and methodological provisions and substantiation of practical recommendations for the development of information and analytical support for assessing the creditworthiness of borrower in system of financial and economic security of commercial banks.

Based on the generalization of scientific approaches, the meaning of the concept of creditworthiness is defined, which is defined as a comprehensive indicator that reflects the borrower's ability to obtain a loan, repay it in a timely manner and in full in accordance with the loan agreement, which is associated with economic security of the bank, characterized by protection of its activities from external and internal threats to ensure efficient operation, strengthen market position, protect financial and economic interests of stakeholders (owners, customers, employees and management), sustainable development. It is established that the reduction of borrower's creditworthiness should be considered as a threat to the financial and economic security of commercial banks, the consequences of which are a decrease in the bank's profit and loss of its capital.

The methodical approaches to the assessment of borrower 's creditworthiness of commercial banks are researched and systematized. It is proved that today there is no single unified approach to assessing the creditworthiness of the borrower, each of the approaches has advantages and disadvantages. The expediency of applying a comprehensive approach to assessing the creditworthiness of the borrower, which involves the use of quantitative and qualitative methods and indicators.

The international experience of borrowers creditworthiness assessment is researched and generalized. It is proved that in order to obtain objective assessments of the borrower's creditworthiness, it is necessary to make a complex and comprehensive assessment of the borrower, the factors and conditions of its activities, the possibility of using the loan for its intended purpose, loan collateral. It is established that methodological approaches that allow assessing the borrower's creditworthiness from the standpoint of its impact on the financial and economic security of commercial bank remain insufficiently developed. The theoretical and methodological basis for assessing the creditworthiness of the borrower in system of financial and economic security of commercial banks is formed.

The dynamics of banks' development in Ukraine is analyzed and it is established that the global financial crisis caused by the spread of COVID-19 has a negative impact on the state of the banking sector of Ukraine. It is argued that to minimize credit risks in such conditions, it is necessary to apply a more conservative approach to assessing the creditworthiness of borrowers.

The level of financial and economic security of commercial banks of Ukraine is assessed according to the indicator approach and it is established that in conditions of financial crisis of 2020 the real threats to banking security are: growth of overdue loans; growing deficit of long-term funding; state monopolization of banking services market; reducing the return on assets.

A model of information and analytical support for assessing the creditworthiness of the borrower of commercial banks in global financial crisis,

which includes four blocks that provide support for management decisions on the feasibility of a particular loan operation, taking into account its impact on financial and economic security of the bank has been developed.

An approach to the identification of threats to the financial and economic security of bank has been developed by developing analytical and applied support for the identification and assessment of factors of negative impact on the borrower's creditworthiness; methodical approach to assessing the borrower's creditworthiness, based on the integrated use of quantitative and qualitative methods and indicators that allow to assess the borrower's creditworthiness by the following components: the nature of the borrower's activity and reputation; purpose, amount and purpose of the loan; financial condition of the borrower; the state and forecast of the market situation in which the borrower operates; loan collateral.

Assessments of borrower's creditworthiness and its impact on level of financial and economic security of commercial banks on the example of five enterprises of Ukraine have been performed. The assessment made it possible to classify such threats to the financial and economic security of a commercial bank as: reduction of borrower's creditworthiness; reduction of bank's profit; loss of bank capital.

Information and analytical support for assessing the creditworthiness of commercial bank borrowers in global financial crisis has been improved by developing a scientific and practical approach to the formation of monitoring system STEEPLE-factors of the borrower's environment, which provides the following sequence of stages: setting goals and objectives of monitoring system - planning - monitoring collection, storage, processing of information - recognition of threats of factors which have negative impact on the borrower's creditworthiness - interpretation of results - presentation and protection of information.

Keywords: bank, borrower's creditworthiness, financial and economic security of commercial banks, threats to financial and economic security of banks, information and analytical support for assessing the borrower's creditworthiness.

Підписано до друку 23.03.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times ET. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 пр. Зам. № 0323/2-21.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП В. В. Петров
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 78-17-137.
e-mail:bookfabrik@mail.ua